

Od redaktorów. Kregi wpływów, listy pytań

Pomysł przygotowania tej książki jest związany z dwusetną rocznicą powstania Uniwersytetu Warszawskiego, która skłania do objęcia pamięcią jego przeszłości. Uznaliśmy to za bardzo dobrą okazję do przypomnienia działalności i dorobku Szkoły Głównej (1862–1869). Priorytetem ustalającym naszą perspektywę badawczą nie było jednak patrzenie na Szkołę Główną jako instytucję wyznaczającą etap w dziejach warszawskiej uczelni. Wielotomowe dzieło dokumentujące historię Uniwersytetu Warszawskiego powstawało równoległe z książką, którą przygotowaliśmy¹. Zajmując się na co dzień „pokoleniem Szkoły Głównej”, jak je określił przed laty Stanisław Fita², w jubileuszowych obchodach znaleźliśmy motywację do zintensyfikowania i poszerzenia naszych badań. Wyszliśmy z założenia, że jakkolwiek miejsce Szkoły Głównej w biografii zbiorowej pozytywistów i ich rówieśników jest doskonale znane, to wciąż warto pytać o doświadczenia indywidualne zarówno jej studentów, jak i wykładowców, o międzypokoleniowe więzi kształtowane na uczelni, a także o różne praktyki komunikacyjne, dzięki którym utrzymywała się – na bieżąco i po latach – jej renowacja. Zależało nam przede wszystkim na nowej lekturze rozmaitych świadectw piśmienniczych, pozwalających zrekonstruować obieg wymiany intelektualnej, transmisję wiedzy, idei, doświadczeń między kolejnymi pokoleniami polskiej

¹ Mamy na myśli serię „Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016”, w ramach której powstały *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego*, zwłaszcza tom *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1915*, red. nauk. T. Kizwalter, Warszawa 2016 – tu przede wszystkim tekst *Akademia Medyko-Chirurgiczna i Szkoła Główna, 1857–1869* Andrzeja Szwarca, s. 415–557.

² S. Fita, *Pokolenie Szkoły Głównej*, Warszawa 1980. Zob. też E. Paczoska, *Profesor Stanisław Fita i pokolenie Szkoły Głównej*, „Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” 2014, R. 7 (49), s. 526–529. Pomysł książki *Szkoła Główna. Kregi wpływów* narodził się w Zakładzie Literatury i Kultury Drugiej Połowy XIX Wieku Uniwersytetu Warszawskiego, toteż ważne wydaje się w tym miejscu przypomnienie pracy Janiny Kulczyckiej-Saloni, przez wiele lat kierującej tym Zakładem, *Życie literackie Warszawy w latach 1864–1892* (Warszawa 1970), która podejmowała wiele wątków wyznaczających konteksty naszych pytań i badań.

inteligencji oraz między instytucjami, do których misja i działalność Szkoły Głównej może być odnoszona (np. Komisja Edukacji Narodowej, Uniwersytet Warszawski, Towarzystwo Naukowe Warszawskie). Interesowały nas różne typy tekstów (pisanych przez wykładowców i studentów, ale też przez osoby niezwiązane bezpośrednio ze Szkołą), które dokumentowały dorobek uczelni, kształtowały jej wizerunek kulturowy oraz współtworzyły jej historię i legendę. Chcieliśmy wskazać na wielość dyskursów i odmiennych narracji poświęconych Szkole Głównej.

Już ludzie związani ze Szkołą Główną wiedzieli (i takie przekonanie utrwalali), że jej doniosłość polega przede wszystkim na potędze społecznego wpływu ukształtowanego przez nią, choć rozproszonego, środowiska czy po prostu wpływu pojedynczych osób wywodzących się ze Szkoły. Nieprzypadkowo słowo „wpływ” (lub jego synonimy) tak często pojawia się w ich wypowiedziach, na przykład w księgach pamiątkowych zjazdów z okazji czterdziestolecia i pięćdziesięciolecia uczelni. Dokonanie zmiany świadomości zbiorowej i szukanie rozmaitych możliwości popularyzacji wiedzy to zadania – rozpisywane przez życie na niezliczoną ilość wariantów – które dla ludzi warszawskiej wszechnicy stały się fundamentalne. Myśląc o różnych potrzebach i pożytkach badawczych, poszerzyliśmy zakres interesującego nas pojęcia wpływu. Chcieliśmy zapytać o to: kto (lub co), jak i w jakich okolicznościach wpływał(o) – nie tylko intelektualnie – na wybory życiowe i światopoglądowe ludzi związanych ze Szkołą; jak bardzo różnorodnymi sposobami oddziaływali oni na kształt otaczającego ich świata i jak rozmaitych jego obszarów to dotyczyło; jakie/czyje źródła inspiracji okazywały się najtrwalsze; w jakich sytuacjach ujawniały się efekty rezonowania ideałów uczelni i jej legendy; jakie czynniki wpływały na tworzenie narracji historycznych związanych ze Szkołą (apologetycznych, krytycznych, powikłanych, faktograficznych, nostalgicznych...). Nakładanie się i przecinanie tych kręgów wpływów wyznaczało w naszym przekonaniu złożony wzór historii i geografii Szkoły Głównej. Geografia okazuje się tu pod pewnymi względami ważniejsza nawet od historii, bo przeniesienie czy przemieszczenie potencjału intelektualnego instytucji stało się w obliczu jej ograniczeń i likwidacji sprawą dla polskiej kultury zasadniczą.

Kiedy projektowaliśmy zakres tematyczny artykułów, które mogłyby się znaleźć w tomie, wskazaliśmy na ważne z naszego punktu widzenia zagadnienia i podaliśmy je hasłowo. Autorzy tekstów zamieszczonych w książce sproblematyzowali je, dopisali do nich swoje pytania, zdynamizowali zaproponowany układ historyczno-geograficzny. Dotyczy to przede wszystkim następujących kwestii, które znalazły się na naszej liście: Szkoła Główna jako komponent biografii indywidualnej i zbiorowej w świetle ksiąg pamiątkowych zjazdów, wspomnień,

wypowiedzi publicystycznych; słynne/ważne/przeoczone wykłady, przemówienia, odczyty profesorów Szkoły Głównej; wpływ uczelni na działalność literacką, publicystyczną, naukową jej wychowanków; kryteria i język ocen kulturowego znaczenia Szkoły Głównej; rocznicowe i nieokolicznościowe refleksje na temat Szkoły Głównej; diagnozy stanu polskiej nauki, projekty edukacyjne, gesty patriotyczne, strategie autokreacji w wypowiedziach związanych z uczelnią; dobra i zła sława kadry profesorskiej; studiowanie jako początek działalności badawczej lub popularyzatorskiej, epizod młodości, etap akademickiej drogi; Szkoła Główna jako obiekt nadziei, troski, zawiedzionych oczekiwań; Szkoła Główna jako „dzieło” Aleksandra Wielopolskiego, sporne i trudne sprawy Szkoły Głównej; Szkoła Główna jako wytwór lat sześćdziesiątych XIX wieku i jako ponadczasowy „czyn kulturalny”³; Szkoła Główna jako „etap” polskiego pozytywizmu; spadkobiercy Szkoły Głównej.

Bardzo dziękujemy Autorom tekstów zebranych w książce *Szkoła Główna. Kręgi wpływów*, którzy odpowiadając na nasze zaproszenie, potwierdzili znaczenie tych pytań i zagadnień dla badań literaturoznawczych oraz kulturoznawczych, zaproponowali ich nowe warianty i ujęcia, a także wyznaczyli perspektywy dalszych dociekań. Dzięki ich wysiłkowi i inwencji ogrom dokonania ludzi Szkoły Głównej uzyskał wiele konkretyzacji. Odśloniły się również wielorakie pożytki wynikające z przesunięcia akcentu z zainteresowania pokoleniem na pytania związane z poszczególnymi osobami i ich doświadczeniami biograficznymi. Możliwe okazało się również uwyrażnienie tego, w jaki sposób stosunek do Szkoły Głównej i związanych z nią spraw ustalał i różnicował rozmaite rozumienie powołania naukowego, wspierał autoidentyfikację lub odsłaniał dylematy polskiej inteligencji, określał różne wzorce postaw patriotycznych. Lektura zebranych tu tekstów pokazuje zarazem, jak trudno wszystko to, co było związane ze Szkołą Główną i hasłem „wiedza to potęga”, oddzielić od mechanizmów polityki i od porządku emocji. Co jednak najważniejsze – za sprawą współautorów tej książki kręgi wpływów zarysowały się w obszarach, które do tej pory nie były opisywane, i przecinają się w miejscach, których znaczenia nie znaliśmy, gdy zasiadaliśmy do pracy. Jak pokazuje nie tylko spis treści⁴, historia Szkoły Głównej miała niełatwy początek, a końca w zasadzie nie ma...

³ B. Chlebowski, *Znaczenie Szkoły Głównej Warszawskiej w dziejach umysłowości i nauki polskiej*, Warszawa 1912, s. [1].

⁴ Tytuł pierwszej części książki nawiązuje do znanego tekstu Barbary Skargi *Porządek świata i porządek wiedzy. Ze studiów nad filozofią polską epoki pozytywizmu*, w: *Z historii filozofii pozytywistycznej w Polsce. Ciągłość i przemiany*, red. A. Hochfeldowa, B. Skarga, Wrocław 1972.

* * *

W cytatach i tytułach z XIX i początku XX wieku zmodernizowano pisownię i interpunkcję zgodnie z obowiązującymi zasadami.

Redaktorzy tomu